

Definitieve tekst gepubliceerd in Vander Beken, T. (2015). Strafrechtsbedeling en wetsovertreders met een psychiatrische stoornis. In: C. Wittouck, K. Audenaert en F. Vander Laenen (eds.). *Handboek forensische gedragswetenschappen*. Antwerpen-Apeldoorn: Maklu, 31-51.

Strafrechtsbedeling en wetsovertreders met een psychiatrische stoornis

Tom Vander Beken

Hoogleraar vakgroep strafrecht en criminologie

Universiteit Gent

1. Inleiding

Wanneer mensen met een psychiatrische stoornis daden stellen die gekwalificeerd kunnen worden als misdrijven, kunnen zij in contact komen met de strafrechtsbedeling en het voorwerp uitmaken van opsporing, vervolging, berechting en uitvoering van hen opgelegde straffen of maatregelen.

Deze bijdrage heeft een dubbele ambitie. Aan de ene kant is het de bedoeling om een algemene inleiding in de strafrechtsbedeling te voorzien waarin niet-juristen of niet-criminologen een eerste inzicht wordt gegeven in wat de strafrechtsbedeling is, wat de verschillende echelons ervan zijn en wat hun onderlinge relatie is. Aan de andere kant wil dit stuk toelichten hoe de strafrechtsbedeling reageert op wetsovertreders met een psychiatrische stoornis.

2. Overtreding van regels en strafrechtsbedeling

a. Gedragingen als misdrijf gekwalificeerd

Samenlevingsvormen bepalen op de een of andere manier welk gedrag kan en welk gedrag niet kan en voorzien een reactie voor overtredingen van regels. Wanneer sprake is van enige vorm van overheid of staat, kan deze reactie geformaliseerd worden in een strafrechtsbedeling die er op gericht is om een straf of maatregel op te leggen aan wetsovertreders. Zeker niet elke overtreding van regels is een zaak voor de strafrechtsbedeling. Sommige gedragingen overtreden regels en verwachtingen zonder dat zij daarom echt als juridisch verwijtbare fouten staan gecatalogeerd (bv. bepaalde ethische of religieuze regels). Wanneer gedragingen als "fouten" kunnen worden bestempeld en individuen door deze fouten schade lijden, kan de overtreder tot een schadevergoeding gehouden zijn en daarvoor burgerrechtelijk worden veroordeeld. Een eis tot schadevergoeding kan worden ingeleid bij een rechter die oordeelt over de fout, de geleden

schade en het oorzakelijk verband tussen beide. Sommige fouten worden evenwel zo ingrijpend geacht dat niet alleen een vergoeding van de berokkende schade aan de orde is, maar ook een sanctie of een straf als maatschappelijke reactie nodig wordt geacht. Dergelijke fouten, behoudens in de gevallen dat zij als een administratieve inbreuk worden gekwalificeerd (bv. in het kader van de wetgeving op de administratieve sancties), worden als misdrijf gekwalificeerd en worden samen met de straffen in strafwetten en strafwetboeken gecodificeerd. Misdrijven kunnen worden ingedeeld op grond van hun ernst en de op basis daarvan bevoegde rechter. In België worden de minst ernstige misdrijven “overtredingen” genoemd (niet meer dan zeven dagen gevangenisstraf en maximaal €25 geldboete¹, en materie voor de politierechtbank). Iets ernstigere misdrijven worden “wanbedrijven” genoemd (gevangenisstraffen van acht dagen tot vijf jaar en een geldboete vanaf €26, en materie voor de correctionele rechtbank) en de ernstigste misdrijven krijgen in België het label “misdaden” (gevangenisstraffen van meer dan vijf jaar en in principe materie voor het hof van assisen).²

b. Strafrechtsbedeling en de verschillende invullingen ervan

De formele reactie op misdrijven is een taak van de strafrechtsbedeling en zij heeft daarvoor eigen procedures en actoren. Naargelang het doel kan de strafrechtsbedeling een ander invulling krijgen. Westerse strafrechtsbedelingen worden vaak in *common law* en *civil law* systemen opgedeeld met procedures die respectievelijke “accusatoir” en “inquisitoir” worden genoemd. Op die manier worden systemen in de Angelsaksische *common law* wereld afgezet tegen hun continentale “Franse” (en dus ook Belgische) tegenvoeters. Angelsaksische systemen staan dan voor strafrechtsbedelingen waarin vooral de partijen het proces voeren en jury’s een grote rol spelen. Continentale systemen worden veel meer als *top-down* organisaties gezien waarbij vooral beroepsrechters en het openbaar ministerie de naleving van de wet trachten te garanderen.

Het verschil tussen beide benaderingen wordt vaak karikaturaal uitvergroot om de eigenheid en de superioriteit van het eigen systeem te benadrukken. Angelsaksische, vooral Amerikaanse, commentatoren kijken vaak nogal laatdunkend naar continentale systemen die zij associëren met het Franse *ancien régime* dat via geheime, niet tegensprekelijke procedures en gebruik van tortuur elk vermoeden van onschuld onmogelijk maakte. Omgekeerd wordt vanop het continent met grote ogen over de plas gekeken naar de

¹ Omdat de bedragen van de geldboetes in de wet niet aan de levensduurte worden aan gepast, wordt gewerkt met een systeem van wijzigbare “opdecimes” waarmee het wettelijk tarief vermenigvuldigd wordt. Voor misdrijven vanaf 2012 dienen de wettelijk vermelde bedragen met een factor 6 vermenigvuldigd te worden.

² In de praktijk worden misdaden bijna allemaal, op de levensdelicten na, “gecorrectionaliseerd” zodat zij voor de correctionele rechtbank kunnen worden behandeld. Dit gebeurt vooral door het aannemen van verzachtende omstandigheden in een vroege fase van de procedure.

enorme autonomie die aan de procespartijen wordt gegeven waardoor bv. via onderhandelingen tussen verdachte en openbaar ministerie over de strafeis en straf (via zogenaamde *plea bargaining*) een volledig oordeel over de zaak door de rechter overbodig wordt gemaakt (Vander Beken, 2013).

Op zich zegt dit beeld van twee verschillende families strafrechtsbedelingen weinig en bevat elke strafrechtsbedeling wel elementen van beide families. De doelstellingen van beide archetypes zijn wel fundamenteel verschillend en tonen aan dat een strafrechtsbedeling geen neutraal instrument is en in zeer ruime mate afhankelijk van de politieke en sociaal-economische constellatie. Algemeen gesteld kan een strafrechtsbedeling, en dat is vooral in het Angelsaksische model zo, tot doel hebben om conflicten te doen eindigen en op te lossen (*conflict-solving*) of gebruikt worden om keuzes die door het beleid zijn gemaakt te implementeren (*policy-implementing*), zoals het eerder het geval is in het continentale model (Damaška, 1986).

In een maatschappelijke realiteit waarin overheid en macht gecentraliseerd zijn, kan de strafrechtsbedeling *top-down* beleid implementeren en allerlei overheidsbeslissingen op straffe van vervolging laten naleven. Een dergelijk systeem vraagt een bureaucratische en hiërarchische structuur waardoor het beleid van bovenaf naar de verschillende uitvoerende echelons kan doorsijpelen. De discussie in een dergelijk model draait rond de vraag of een overtreding van een bepaalde regel is gebeurd en wie voor deze overtreding verantwoordelijk is. Het antwoord is daarbij niet vatbaar voor onderhandeling. Het is de taak van de strafrechtsbedeling om de waarheid in alle zaken te ontdekken en daarvoor allerhande (inquisitoire) methodes en procedures in te zetten. In een dergelijk systeem wordt “objectief” naar de waarheid gespeurd en is de strafrechtsbedeling in alle aspecten van de overtreding geïnteresseerd. De waarheid kan dan ook niet geconstrueerd worden op basis van een verzameling van voor een verdachte belastende elementen alleen. Ook het bestaan van eventuele elementen ten ontlaste moet door het apparaat zelf worden onderzocht om zo een totaalbeeld te krijgen van wat er objectief is gebeurd. De personen die mogelijk verantwoordelijk zijn voor een misdrijf, zijn in een *policy-implementing* strafrechtsbedeling veel meer voorwerp dan onderwerp van de gehele procedure. Ook als zij niets doen of zeggen, doet het systeem haar werk en gaat het op zoek naar de volledige toedracht van de zaak.

In een context waarin de macht veel minder geconcentreerd is en enkel via allerhande *checks and balances* wordt uitgeoefend of meer versnipperd zit in vele “kleine theaters van de straf” (Foucault, 1978), krijgt de strafrechtsbedeling een heel andere doelstelling. Een beleid en regels van boven naar onder implementeren en via een eigen apparaat afdwingen is in die context immers niet echt haalbaar. Enkel een veel lichtere vorm van interventie waarbij de klemtoon gelegd wordt op de organisatie van discussies omtrent de waarheid eerder dan op de waarheid zelf, is dan mogelijk. In een dergelijke situatie heeft de

strafrechtsbedeling tot doel om enkel *conflict-solving* te zijn door een arena en spelregels te bieden waarin de verdachte en de overheid op zoek kunnen gaan naar “hun” waarheid omtrent hetgeen gebeurd is. Concreet betekent dit dat de betrokken partijen zelf de inhoud van het debat bepalen en enkel argumenten die zij zelf kunnen of willen gebruiken zullen ontwikkelen. Elementen ten ontlaste moeten door de verdachte zelf worden aangebracht om in de debatten een rol te spelen. Elementen ten laste die door de vervolgende overheid niet worden op tafel gelegd, worden niet in rekening gebracht. In een dergelijk model is de wapengelijkheid (*equality of arms*) tussen de partijen belangrijk om op een eerlijke wijze hun strijd voor de rechter te kunnen voeren. De waarheid die uit een dergelijke strijd naar voor komt, is van een heel andere aard dan deze in een *policy-implementing* systeem. Zij is immers hoe dan ook relatief van aard want enkel gebaseerd op hetgeen de partijen in de discussie hebben kunnen en willen brengen. Beslist de verdachte geen verweer te voeren en onmiddellijk schuld te bekennen, dan eindigt de discussie en zoektocht naar de waarheid daar. Als de verdachte dat zegt en de vervolgende partij is het daarmee eens, dan is het conflict tussen die twee partijen beslecht (Damaška, 1973; Jörg, Field en Brants, 1995). Qua structuur en organisatie vraagt een *conflict solving* model iets heel anders dan wat vereist is voor *policy-implementing* doelstellingen. In plaats van een hiërarchische, *top-down* doorstroming van beleid en regels zijn er eerder vlakke of parallelle structuren die naast en soms helemaal los van elkaar bestaan in functie van situaties en evenwichten.

De Belgische strafrechtsbedeling is van origine *civil law* en dus *policy-implementing*. In de loop daar jaren zijn er evenwel heel wat *conflict-solving* en onderhandelende elementen in het systeem gekomen. Partijen (verdachten en slachtoffers) hebben veel meer inspraak gekregen in het bepalen van de richting van een strafprocedure (bv. via bemiddeling, minnelijke schikkingen) dan in een klassiek *civil law* systeem het geval was (Vander Beken, 2013).

c. De vier componenten van een strafrechtsbedeling

Ongeacht de origine en de doelstellingen van het systeem, bevat een strafrechtsbedeling doorgaans de volgende vier componenten:

- ***Opsporing en onderzoek***: Dit is de kennisname van strafbare feiten en het vastleggen van bewijzen ervan. Dit gebeurt hoofdzakelijk door de politie. In België moet de politie in principe elk strafbaar feit dat ze vaststelt in een proces-verbaal vastleggen en aan de vervolgende instantie, namelijk het parket, bezorgen. Het onderzoek gebeurt onder de leiding en de controle van het parket of in het geval van een gerechtelijk onderzoek (zie verder) van een onderzoeksrechter.
- ***Vervolging***: Dit is de beslissing over het gevolg dat aan een vaststelling van strafbare feiten moet worden gegeven. De basisvraag daarbij is of een zaak voorgelegd wordt aan een rechter en dus “gevolg” en “vervolging” krijgt. In België beslist het parket

(ook wel het openbaar ministerie of de procureur des Konings genoemd) om een zaak aan de strafrechter voor te leggen of de zaak te seponeren. De seponering houdt in dat het parket meent dat om technische redenen (de dader blijft onbekend, er is verjaring,...) of om opportuniteitsoverwegingen (het misdrijf heeft geen ernstige gevolgen, de dader heeft de schade hersteld, het misdrijf is beleidsmatig niet prioritair,...) niet nuttig is de zaak aan een rechter voor te leggen. De seponeringsbeslissing is evenwel geen definitieve beslissing. Het parket kan later, wanneer er nieuwe informatie of nieuwe feiten zouden zijn, beslissen om de zaak terug op te nemen en toch aan de rechter voor te leggen. Aan seponering kunnen ook voorwaarden worden gekoppeld. Pas wanneer de verdachte de voorwaarden heeft nageleefd (bv. het volgen van een drugbehandeling), volgt de seponering. In sommige gevallen heeft de wetgever beslist dat het naleven van voorwaarden (bv. in het kader van bemiddeling in strafzaken of in het kader van een minnelijke schikking – zie verder) tot een definitief verval van de strafvordering leidt en de zaak nooit meer aan de rechter kan worden voorgelegd. Indien er een gerechtelijk onderzoek is gevoerd door de onderzoeksrechter, is seponering niet mogelijk. In dat geval beslist een onderzoeksgerecht (raadkamer of kamer van inbeschuldigingstelling) of een zaak al dan niet naar de rechter ten gronde wordt doorgestuurd. Wordt er op dat niveau tot buitenvervolginstelling beslist, dan is deze beslissing definitief (Van den Wyngaert, 2011).

- **Berechting of straftoemeting:** Dit is de beslissing over de schuld en de straf of maatregel in het geval van een veroordeling. In de regel wordt deze beslissing door een strafrechter genomen.
- **Strafuitvoering:** Dit is de beslissing omtrent de uitvoering van een opgelegde straf of maatregel. Niet alle straffen of maatregelen worden (volledig) uitgevoerd zoals ze zijn opgelegd. De uitvoering van straffen en maatregelen is de bevoegdheid van de diensten (inclusief de gevangenisdirecteurs) van de minister van Justitie (voor straffen tot 3 jaar) en van de strafuitvoeringsrechtbanken (voor straffen meer dan 3 jaar). Voor de uitvoering van een interneringsmaatregel (zie verder) zijn de Commissies tot Bescherming van de Maatschappij (CBMs) bevoegd in afwachting dat ook hier de strafuitvoeringsrechtbanken bevoegd worden.

3. Wat heeft de strafrechtsbedeling met wetsovertreders met een psychiatrische stoornis?

In de eerste helft van de 19de eeuw ontstond verontwaardiging tegen de willekeurige en repressieve manier waarmee met zogenoemde “krankzinnigen” werd omgegaan. Misbruiken en wantoestanden die de publieke opinie choquerden brachten de zorg voor deze groep mensen op de politieke agenda. De kijk op de “krankzinnige” bleek veranderd. Hij werd als mens gezien en de reactie tegen hem diende dan ook conform daarvoor

geldende regels gebeuren. De nieuwe status van de “krankzinnige” vereiste een passend wettelijk kader.

Dat kader werd niet gezocht in de strafwet of de strafrechtsbedeling, maar in een regeling van ‘collocatie’ (waaruit later de gedwongen opname is voortgekomen) waarbij overheden zoals de burgemeester een belangrijke rol speelden en ook de familie en het medisch advies een plaats kregen zodat maatregelen (waaronder het in bewaring nemen van de betrokkene) konden worden genomen ten aanzien van “krankzinnigen” die vooral in private gestichten werden uitgevoerd. Er werd geen principiële onderscheid gemaakt tussen “krankzinnigen” die een als misdrijf omschreven feiten hadden gepleegd en andere psychiatrische patiënten. Aangezien de strafrechtsbedeling enkel geïnteresseerd was in overtreders die verwijtbare misdrijven hadden gepleegd en dus besef (schuld) moesten hebben van wat ze hadden gedaan, bleven de “krankzinnigen” buiten de strafrechtsbedeling of werden ze vrijgesproken: “*Les fous ne peuvent être punis, parce qu’ils ne savent pas ce qu’ils font*” (Goethals, 1991).

De collocatiewet van 1850 zou later uitgroeien tot de wet van 26 juni 1990 betreffende de bescherming van de persoon van de geesteszieke waarin de gedwongen opname wordt geregeld en in handen van de burgerlijke rechter (de vrederechter) gelegd. Wanneer in 1930 de internering werd ingevoerd, werden geesteszieken die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd buiten het toepassingsbereik van deze wet gehouden (Smets, Verelst en Vandenbergh, 2009).

Pas in de 20ste eeuw (met wetten in 1930 en 1964) werden wetsovertreders die niet toerekeningsvatbaar werden geacht aan de strafrechtsbedeling onderworpen. Het uitgangspunt daarbij was dat niet de schuld of de strafwaardigheid van de wetsovertreder een tussenkomst van de strafrechtsbedeling legitimeert, maar de gevaarlijkheid van de wetsovertreder voor de samenleving. Dit maakte de weg vrij om wetsovertreders met een psychiatrische stoornis voor onbepaalde duur door een strafrechtbank te “interneren” en in verschillende *settings* (zoals een psychiatrische annex van een gevangenis of een speciale instelling van sociaal verweer) onder te brengen of onder toezicht van de strafrechtsbedeling (op proef) in residentiële of ambulante zorg te laten opnemen.

De interneringswet van 1 juli 1964 is nog steeds het wettelijk kader waarbinnen de internering moet worden gezien. In deze wet werd de wetgeving van 1930, die vooral op de bescherming van de maatschappij tegen gevaarlijke mensen was gericht, aangepast zodat ook de behandeling van de geïnterneerde een expliciete doelstelling werd en de rechtspositie van de betrokkene (bv. bijstand advocaat) iets werd verbeterd.

De kern van het systeem bleef evenwel ongewijzigd. Internering bleef een eindbeslissing van de strafrechtsbedeling waarbij een wetsovertreder met een psychiatrische stoornis, hoewel hij daar intrinsiek niet in thuis hoort, naar de annexen van het strafsysteem (en

gevangenis) wordt gestuurd of (van daaruit) naar een andere *setting* waarin hij behandeld kan worden. De praktijk heeft evenwel al snel aangetoond dat een systeem waarbij de strafrechtsbedeling eerst iemand aantrekt en die vervolgens weer tracht weg te sturen niet werkt: vele geïnterneerden vinden geen plaats in een geschikte *setting* en blijven (zonder gepaste behandeling) in een gevangeniscontext hangen.

In de jaren '90 kwam de internering – en dan vooral de situatie van de geïnterneerden in de gevangenis – meer op de politieke agenda. In 1996 werd een Commissie Internering opgericht die in 1999 een eindverslag presenteerde waarin onder meer de acute nood aan behandeling voor geïnterneerden werd aangehaald en werd benadrukt dat ook volksgezondheid bij de internering diende betrokken te worden. Naar aanleiding van deze commissie ontstonden ook de eerste gesubsidieerde forensische psychiatrische afdelingen binnen psychiatrische ziekenhuizen (Casselman, 2000). In 1999 werd bij Koninklijk Besluit een Penitentiair Onderzoeks- en Klinisch Observatiecentrum (POKO) opgericht om de observatie van verdachten en besluitvorming rond internering te verbeteren (zie verder). Dit centrum is evenwel nooit operationeel geworden.

Sinds 2000 is internering in België nog sterker een expliciete beleidsprioriteit van justitie geworden. Het plan van dan af aan was om geïnterneerden zoveel mogelijk uit de gevangenis te halen. Dit zou de slechte situatie van geïnterneerden moeten verbeteren, maar zeker ook de overbevolking van de gevangenis doen afnemen. De bouw van twee Forensisch Psychiatrische Centra in Vlaanderen (namelijk in Gent en Antwerpen) was het speerpunt van dat beleid.

Op 21 april 2007 werd ook een nieuwe wet betreffende internering van personen met een geestesstoornis gestemd. Deze wet zou de wet van 1964 vervangen en bevat onder meer een meer aangepaste omschrijving van de voorwaarden van internering. De uitvoering van de interneringsbeslissing zou worden toevertrouwd aan de strafuitvoeringsrechtbank in plaats van aan een CBM. Deze wetgeving, die op legistiek vlak heel wat te wensen overliet, is evenwel nooit in werking getreden. Zeer waarschijnlijk zal deze wet ook nooit in werking treden en vervangen worden door de wet betreffende de internering van personen van 5 mei 2014.

4. Wetsovertreders met een psychiatrische stoornis en de vier componenten van de strafrechtbedeling

a. De praktijk van de strafrechtsbeding: slechts heel uitzonderlijk straffen en opsluiten

Ondanks de voornamelijk handhavende (*policy-implementing*) doelstelling van de Belgische strafrechtsbedeling is het duidelijk dat zij zich slechts met een fractie van alle gepleegde misdrijven kan bezig houden.

In eerste instantie dient vastgesteld dat slechts een (heel klein) deel van de misdrijven die worden begaan, ook daadwerkelijke wordt opgespoord en vastgesteld. Van zeer veel misdrijven heeft de politie geen kennis (*dark number*) omdat er geen klacht wordt neergelegd of omdat zijzelf geen vaststellingen hebben gedaan. Wat zij vaststellen en rapporteren hangt dan ook erg af van de capaciteit die ze hebben en de prioriteiten die gesteld worden voor de aanwending ervan.

Op jaarbasis worden in België ongeveer 750.000 misdrijven vastgesteld en gerapporteerd (de (verkeers)overtredingen voor de politierechtbank uitgezonderd). Slechts ongeveer 50.000 van die misdrijven worden voor een strafrechtbank (politierechtbank uitgezonderd) behandeld met het oog op het opleggen van een straf of maatregel. Per jaar zijn er minder dan 20.000 opsluitingen (FOD Justitie 2013).

De strafrechtsbedeling is, vooral op het niveau van het parket een enorme filter waarbij beslist wordt om de overgrote meerderheid van de zaken niet naar de rechtbank door te sturen en dus ofwel zonder reactie te laten (seponeren) ofwel een alternatieve afhandeling dan een door de rechter uit te spreken straf voor te stellen, zoals de minnelijke schikking of de bemiddeling in strafzaken (zie verder).

Binnen de strafrechtsbedeling zijn de laatste decennia heel wat zogenaamde alternatieve afhandelingen voor het klassieke strafsysteem in het leven geroepen waarin een geschiktere reactie op criminaliteit mogelijk wordt gemaakt dan de loutere oplegging en uitvoering van de in de strafwet omschreven sanctie. Omdat voor sommige groepen (bv. mensen met een verslavingsproblematiek) een straf weinig zin en effect heeft, zijn mogelijkheden ontwikkeld om de reactie op de wetsovertreding, weliswaar onder justitiële drang en toezicht, buiten de strafrechtsbedeling te laten plaatsvinden. Bijvoorbeeld, het parket kan haar beslissing tot seponering laten afhangen van het volgen van een behandeling. Rechters kunnen probatievoorwaarden opleggen aan wetsovertreders van wie zij de uitvoering van een straf onder deze voorwaarden uitstellen of de van de straf opschorten, respectievelijk het probatie-uitstel en de probatie-opschorting. Op het niveau van de strafuitvoering zijn ook alternatieven mogelijk en kan een gevangenisstraf bijvoorbeeld worden omgezet in elektronisch toezicht.

In de volgende paragrafen worden daarom niet alleen de vier componenten van de strafrechtsbedeling toegelicht, maar wordt ook uiteengezet welke “alternatieven” er op deze niveaus bestaan. In het bijzonder wordt aangeduid in welke mate deze alternatieven ook ter beschikking zijn van en worden toegepast voor wetsovertreders met een psychiatrische stoornis. In landen met een Angelsaksische traditie of inspiratie (zoals Engeland of Zweden) worden alvast niet alle personen die verdacht worden van het plegen van strafrechtelijke feiten doorheen het strafrechtssysteem gejaagd om hun toerekeningsvatbaarheid en strafwaardigheid te beoordelen. In Engeland wordt in een heel

vroege fase nagegaan of de betrokkene een psychiatrische stoornis heeft. Zo dit het geval is, wordt, zonder te oordelen over de toerekeningsvatbaarheid (een discussie die ze in Engeland in dit geval gewoon “absurd” vinden), beslist om de persoon als een patiënt te zien en hem rechten te verlenen die daaraan verbonden zijn. Op basis van de *Mental Health Act* van 2007 worden personen met een psychiatrische stoornis vaak heel gemakkelijk naar de zorgverlening doorgestuurd. Verschillende vormen zijn daarbij mogelijk al naargelang de psychiatrische stoornis en de gevaarlijkheid van de betrokkene. Maar één ding staat vast: wie geestesziek is en niet berecht kan worden, gaat er zoveel mogelijk aan de voordeur van het strafrechtstelsel uit. Dat is in België wel helemaal anders.

5. De verschillende echelons van de strafrechtsbedeling en hun alternatieven

5.1. Opsporing en onderzoek

Wanneer een misdaad of wanbedrijf is gepleegd, doet (vooral) de politie de opsporing en het onderzoek onder leiding van het parket (openbaar ministerie – procureur des Konings) indien het een opsporingsonderzoek betreft (90%) of van de onderzoeksrechter (10%) indien een gerechtelijk onderzoek (complexe zaken of bij het opleggen van dwangmaatregelen zoals de voorlopige hechtenis) wordt gevoerd. Er bestaan geen wettelijke mogelijkheden voor de politie om iets anders te doen dan de feiten vaststellen, deze te rapporteren aan het parket en eventueel voorlopige maatregelen (bv. arrestatie) te nemen. Indien de politie aanwijzingen heeft dat een betrokkene een psychiatrische stoornis heeft, kan zij dat rapporteren. Er zijn evenwel geen procedures of afspraken om dergelijke personen in deze fase van de procedure door te verwijzen naar de hulpverlening (zoals dit bv. wel het geval is voor drugdelinquenten). Een verdachte kan, indien de voorwaarden³ vervuld zijn, in voorlopig hechtenis genomen worden. Ook daarvoor bestaat een alternatief in de vorm van de beslissing tot “vrijheid en invrijheidstelling onder voorwaarden” (VOV) en sinds 1 januari 2014 een “hechtenis onder toezicht” (enkelband met GPS). Deze alternatieven voor de opsluiting worden amper gebruikt voor wetsovertreders met een psychiatrische stoornis. Een VOV vereist dat op relatief korte termijn (de onderzoeksrechter dient in de regel binnen de 24 uur na de arrestatie over de voorlopige hechtenis te beslissen) naar een locatie gezocht wordt waar de betrokkene kan worden opgevangen ter vervanging van de opsluiting in de gevangenis. Dit is geen eenvoudige opdracht met een beperkte kans op slagen voor mensen met een psychiatrische stoornis. Vele raadsliden en onderzoeksrechters investeren daar dan ook niet in, ook al zijn er mogelijkheden om de opsluiting in de gevangenis door een VOV te vervangen tijdens de gehele duur van de voorlopige hechtenis.

³ Die houden onder meer in dat de persoon ervan verdacht wordt een misdrijf te hebben gepleegd waar een gevangenisstraf van ten minste een jaar op staat en dat de opsluiting volstrekt noodzakelijk moet zijn voor de openbare veiligheid.

Tijdens het onderzoek kan beslist worden om een gerechtsdeskundige (psychiater en/of psycholoog) aan te stellen indien vermoed wordt dat een interneringsbeslissing eventueel aangewezen is. De bevoegde gerechtelijke overheden zijn vrij te beslissen wie zij als deskundige aanstellen. Er bestaan geen noodzakelijke kwalificaties om als gerechtsdeskundige aangesteld te kunnen worden (Dillen, 2009). De deskundige wordt gevraagd een diagnose te stellen en advies te geven over de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte: de persoon is toerekeningsvatbaar of niet. Nuances zijn niet mogelijk. Aangestelde deskundigen beslissen ook zelf volgens welke criteria zij een inschatting maken van de toerekeningsvatbaarheid (De Clercq en Vander Laenen, 2013).

De interneringswet voorziet in de mogelijkheid tot een inobservatiestelling. Dit kan alleen in die gevallen waarin ook de voorlopige hechtenis mogelijk is. De inobservatiestelling gebeurt met het oog op het stellen van een diagnose en het opmaken van een psychiatrisch deskundigenverslag over de toerekeningsvatbaarheid. In de praktijk wordt dit evenwel niet toegepast, omdat een aangepaste *setting*, namelijk een observatiecentrum (zie hoger voor het POKO-debacle) voor deze observatie in België ontbreekt.

5.2. Vervolging en doorverwijzing

Het parket kan beslissen om een verdachte niet te vervolgen en kan daar in bepaalde gevallen voorwaarden aan koppelen. In geval het verval van de strafvervolging afhankelijk gesteld wordt van de betaling van een geldsom, is sprake van een minnelijke schikking. Wie een bepaalde geldsom betaalt, wordt niet vervolgd. In sommige gevallen wordt het verval van de strafvervolging (de zaak is definitief afgehandeld) of het sepot (geen verdere reactie in de zaak zonder dat zij formeel is afgehandeld) afhankelijk gesteld van herstelrechtelijke activiteiten (bv. het succesvol doorlopen van een bemiddelingsproces) of het volgen van een opleiding of behandeling (zogenaamde pretoriaanse probatie⁴). Vooral deze op behandeling gerichte alternatieven zouden ook zinvol kunnen zijn voor wetsovertreders met een psychiatrische stoornis. In de praktijk worden deze alternatieven evenwel amper voor deze groep wetsovertreders toegepast. Een van de mogelijke redenen om dergelijke alternatieven niet toe te passen is dat vormen van voorwaardelijke seponering gekoppeld zijn aan de mogelijkheid om afspraken met de verdachte te maken. De voorwaardelijke seponering is immers een overeenkomst waarbij de verdachte zich ertoe verbindt om in ruil voor een sepot, een bepaalde behandeling te ondergaan. Voor personen die een dergelijke afweging niet zouden kunnen maken omwille van een psychiatrische stoornis, zouden dergelijke alternatieven niet mogelijk zijn. Dit is evenwel een ongenueanceerde houding die voorbijgaat aan de realiteit dat vele mensen met een psychiatrische stoornis wel dergelijke afwegingen kunnen maken. Bovendien bestaan er systemen van bijstand en

⁴ De Gentse Proefzorg voor verdachten met een verslavingsproblematiek is een voorbeeld van deze pretoriaanse probatie.

vertegenwoordiging die eventueel soelaas zouden kunnen bieden en bestaan er voorbeelden waarin in vergelijkbare situaties (bv. minderjarigen of vrijheid op proef van geïnterneerden in de uitvoeringsfase) wel alternatieven mogelijk blijken.

Wanneer een gerechtelijk onderzoek is gevoerd (en dus bv. een aanhouding of huiszoeking is gebeurd), kan de zaak niet geseponeerd worden door het parket. Een onderzoeksgerecht (de raadkamer of in beroep de kamer van Inbeschuldigingstelling) moet dan het onderzoek afsluiten en achter gesloten deuren beslissen om de betrokkene ofwel door te verwijzen naar de rechtbank voor berechting ofwel buiten vervolging te stellen. Voor wetsovertreders met een psychiatrische stoornis kan in deze fase reeds een beslissing tot internering genomen worden. De zaak is dan meteen ook berecht en klaar voor uitvoering door de CBM. Wanneer in deze fase niet beslist wordt tot een interneringsmaatregel maar tot een doorverwijzing naar de rechtbank, kan het debat over de toerekeningsvatbaarheid en de eventuele oplegging van een interneringsmaatregel daar (opnieuw) gevoerd worden.

Een internering is geen straf (want dat kan enkel bij personen die schuldbequaam zijn en verwijtbare daden hebben gesteld) maar een beveiligingsmaatregel die wordt opgelegd om de maatschappij te beschermen tegen personen die feiten hebben gepleegd die door de wet als strafbaar zijn omschreven, maar hen niet kunnen worden toegerekend omwille van een gebrek in hun geestgesteldheid. Internering kan worden opgelegd aan een persoon die:

- een feit, misdaad of wanbedrijf genoemd, heeft gepleegd;
- op het ogenblik van de berechting hetzij in staat van krankzinnigheid verkeert, hetzij in een ernstige staat van geestesstoornis of van zwakzinnigheid, die hem ongeschikt maakt voor het controleren van zijn daden (ontoerekeningsvatbaar); en
- op het moment van de beoordeling als sociaal gevaarlijk wordt beschouwd.

De praktijk wijst uit dat wanneer een onderzoeksgerecht beslist om iemand niet te interneren en de zaak doorverwijst naar een hof van assisen (waarbij de volksjury bevoegd is voor de berechting van misdaden), het weinig waarschijnlijk is dat deze rechtbank wel beslist om een internering op te leggen (zie bv. de niet –internering van Kim De Gelder door het hof van assisen).

5.3. Berechting of straftoemeting

Wanneer een zaak door het parket, of in sommige gevallen door het slachtoffer van het misdrijf rechtstreeks voor een vonnisgerecht wordt gebracht, of na een gerechtelijk onderzoek door een onderzoeksgerecht is doorverwezen, beslist deze rechtbank over de schuld en over een eventueel op te leggen straf. Indien de persoon toerekeningsvatbaar (en dus schuldig) wordt verklaard, volgt een veroordeling tot een straf. Voor de “gewone” wetsovertreder (dus zonder ((h)erkende) psychiatrische stoornis) bestaan diverse strafmogelijkheden: een gevangenisstraf, een geldboete, een werkstraf, een straf onder

elektronisch toezicht⁵, het (probatie)uitstel en de opschorting van de oplegging van een straf. Indien de persoon niet toerekeningsvatbaar wordt verklaard op het moment van de berechting, staat enkel de beslissing tot internering open. De interneringsbeslissing op zich bevat geen details over de wijze waarop en de plaats waar de internering moet worden uitgevoerd.

Tegen de beslissing van de correctionele rechtbank kan in beroep gegaan worden bij het hof van beroep voor correctionele zaken. Tegen een arrest van het hof van assisen kan enkel cassatieberoep worden aangetekend.

Indien een veroordeelde tijdens de uitvoering van zijn straf ontoerekeningsvatbaar wordt, is het mogelijk dat zijn statuut van veroordeelde (dat hoe dan ook een bepaalde duur heeft) wordt omgezet in een internering (van onbepaalde duur). Deze beslissing wordt niet genomen door een rechtbank maar door de minister van Justitie op advies van de CBM (Van den Berge, 2011; Weis, 2011).

5.4. Uitvoering

5.4.1. De Commissies tot Bescherming van de Maatschappij

De minister of de strafuitvoeringsrechtbank (zie eerder) hebben veel mogelijkheden om de opgelegde straf in te korten of te veranderen door bijvoorbeeld het elektronisch toezicht, de voorwaardelijke invrijheidstelling of de voorlopige invrijheidstelling.

Wanneer de rechter tot een internering heeft beslist, treedt de CBM in actie. Zij heeft de bevoegdheid om over de uitvoering, de opvolging en eventuele beëindiging van de internering te oordelen.

In België zijn er acht CBMs met een territoriale bevoegdheid per hof van beroep, waarvan in de praktijk de werking onderling verschilt. Elke Commissie bestaat uit een voorzitter-magistraat, een psychiater en een advocaat. De zitting gebeurt achter gesloten deuren in de gevangenis voor opgesloten geïnterneerden en in een gerechtsgebouw voor geïnterneerden die vrij op proef zijn gesteld. De verschijning gebeurt op verzoek, ten minste om de zes maanden. Naast de drie leden nemen ook de procureur des Konings, de gevangenisdirecteur en de vertegenwoordigers van de Psychosociale Dienst (PSD) of de Dienst Justitiehuisen deel aan de zitting. De geïnterneerde dient ook te verschijnen en wordt dient bijgestaan te worden door een raadsman.

De CBM heeft de volgende taken:

⁵ Wet van 7 februari 2014 tot invoering van het elektronisch toezicht als autonome straf (Belgisch Staatsblad 28 februari 2014).

- het aanwijzen van een publieke (gevangenis, instelling ter bescherming van de maatschappij, forensisch psychiatrisch centrum, centrum geestelijke gezondheidszorg) of private inrichting (residentieel of ambulantly) waar de internering dient plaats te vinden, afhankelijk van het aanbod (Boers, Vandeveld, Soyez, De Smet en Ting To, 2011);
- de opvolging van de toestand van een geïnterneerde;
- het toestaan van een stelsel van verlof, uitgangspersmissie of beperkte vrijheid aan een geïnterneerde;
- het aanduiden van een voorlopig bewindvoerder voor een geïnterneerde die de goederen van de geïnterneerde beheert;
- het toestaan van de definitieve invrijheidstelling en/of vrijlating op proef van een geïnterneerde;
- het geven van advies nopens de opportuniteit van de internering van veroordeelden;
- zich uitspreken over de re-integratie van een geïnterneerde die vrijgelaten werd op proef.

Bij hoogdringendheid kan de voorzitter-magistraat alleen beslissingen nemen. Deze dienen daarna bevestigd of veranderd te worden door de CBM.

Hoger beroep is mogelijk tegen beslissingen van de CBM bij de Hoge CBM door het openbaar ministerie of de geïnterneerde. Tegen de beslissing van de Hoge CBM is cassatieberoep mogelijk.

De geïnterneerde die in een gevangenis verblijft, wordt gevolgd door de PSD die onder meer rapporteert aan de CBM. Sinds 2007 zijn in de gevangenissen ook zogenaamde zorgequipes actief. Deze behoren tot de gezondheidsdienst binnen de gevangenis en hebben als taak te zorgen voor de therapeutische opvang van geïnterneerden. Ze bestaan uit een psychiater, een psycholoog, een maatschappelijk assistent, een psychiatrisch verpleegkundige, een ergotherapeut, een kinesitherapeut en een opvoeder (ongeveer één zorgequipe per 40 geïnterneerden).

Indien de geïnterneerde vrij is op proef, wordt hij begeleid door een justitieassistent van de Dienst Justitiehuisen. De betrokken inrichtingen of de Dienst Justitiehuisen geven op een aantal vaste tijdstippen en naargelang ze het nodig achten een verslag van het verloop van de maatregel aan de CBM.

5.4.2. De geïnterneerden

Het relatief aantal interneringsbeslissingen ten opzichte van correctionele en criminele veroordelingen blijft stabiel.

In 2011 waren er ongeveer 4000 geïnterneerden. Het grootste deel (ongeveer 70%) is vrij op proef in de (ambulante of residentiele) reguliere of forensische geestelijke gezondheidszorg (GGZ) of bevindt zich in een instelling voor sociaal verweer (Merksplas of Paifve). De rest verblijft in een gevangenis (ongeveer 30%). Het aantal geïnterneerden dat in de gevangenis verblijft stijgt daarentegen evenwel elk jaar, vooral omdat de duur van een interneringsmaatregel steeds langer wordt. In 2000 verbleven 640 geïnterneerden in de gevangenis, terwijl dit er in 2012 al 1142 waren (FOD Justitie, 2013). In Vlaanderen verblijven geïnterneerden veel vaker en langer in de gevangenis dan in Wallonië omdat daar ook specifieke psychiatrische inrichtingen van de Franse gemeenschap bestaan (Doornik en Bergen). Dit is de reden waarom de twee Forensische Psychiatrische Centra enkel in Vlaanderen (Gent en Antwerpen) worden gebouwd (Vander Beken en Vanhaelemesch, 2013)

Geïnterneerden worden vaak ingedeeld en in inrichtingen ondergebracht op basis van hun risicoprofiel (Cosyns, 2005). In termen van behandelingsnaden wordt vaak gesproken van *low, medium, high care*; gerelateerd aan het risico op recidive (*low, medium en high risk*) en in relatie tot de noodzaak van beveiliging (*low, medium en high security*). Op dit ogenblik worden de risicotaxaties meestal gebaseerd op een klinische inschatting van het recidivegevaar (Casselmann, 2004).

De lage veiligheidsgroep (*low security*) stelt geen bijzondere problemen van sociale gevaarlijkheid en vertoont qua psychiatrische problematiek gemeenschappelijke kenmerken met de doorsnee bevolking van een algemeen psychiatrisch ziekenhuis. Naar schatting gaat dit over twee derde van de geïnterneerden in Vlaanderen. Deze geïnterneerden horen principieel thuis in de reguliere GGZ. Dit betekent dat deze patiënten kunnen participeren aan zorgtrajecten waaraan ook niet-geïnterneerde psychiatrische patiënten deelnemen. De psychiatrische stoornis is het primaire probleem, de gevaarlijkheid is slechts secundair. Deze geïnterneerden zouden kunnen worden opgevangen in algemeen psychiatrische ziekenhuizen (PZs), centra voor geestelijke gezondheidszorg (CGGs), beschut wonen (BW) en psychiatrische verzorgingstehuizen (PVT). Geïnterneerden komen daar evenwel niet steeds terecht omdat hun stigma van wetsovertreders weerstand oproept of gevreesd wordt dat zij plaatsen van anderen innemen (Vanden Hende, 2005).

De *medium risk*-categorie wordt gekenmerkt door een hogere gevaarlijkheidsgraad dan de *low risk*-categorie, maar wordt nog steeds als behandelbaar beschouwd. De zwaarte van het delict blijft voor deze groep minder dominant dan de psychiatrische stoornis en de behandelbaarheid. Deze personen kunnen, net als de *low risk*, in principe behandeld worden binnen de reguliere GGZ, mits bijkomende beveiligingsmaatregelen worden genomen. Dit vereist afzonderlijke behandelings- en verblijfseenheden in PZ, CGG, BW en PVT. Veel *medium risk*-patiënten blijven evenwel noodgedwongen toch in de gevangenissen,

aangezien er amper voor een derde van die groep plaats voorhanden is in het reguliere zorgcircuit. Ook het wegwerken van stigma en weerstand binnen de GGZ blijft nodig, alsook een bijzondere aandacht daarin voor de aanpak van (zowel volwassen als minderjarige) wetsovertreders met een verstandelijke beperking of een psychiatrische problematiek.

Voor de groep *high risk*-geïnterneerden primeert de beveiliging op de behandeling. Dit betekent dat er nood is aan een specifieke voorziening met een gesloten karakter en een infrastructuur zoals de gevangenis (Casselmann, 2004). Zij worden geweerd uit de reguliere GGZ omwille van onder andere de ernstige gedragsstoornissen, agressie, het grote vluchtgevaar of brandstichting. De twee Forensische Psychiatrische Centra in Vlaanderen moeten (ook) deze categorie geïnterneerden opvangen en een kader bieden waarin de geïnterneerde behandeld wordt als een psychiatrische patiënt, met aangepaste behandeling en begeleiding zoals in een regulier psychiatrisch ziekenhuis zodat wie kan uiteindelijk in een of andere vorm terug in de samenleving kan worden opgenomen (Vandeveldte et al., 2011).

5.4.3. Internering in de gevangenis in België is strijdig met de mensenrechten

Terwijl vroeger werd aangenomen dat wie opgesloten werd, nog weinig aanspraak kan maken op rechten, is er een consensus gegroeid dat ook gedetineerden basisrechten hebben die door eenieder gerespecteerd moeten worden. Zo is sprake van regelingen op het vlak van de interne en externe rechtspositie van gedetineerden. De *interne rechtspositie* heeft betrekking op de rechten en de plichten van gedetineerden en geïnterneerden in hun opsluitingssituatie en bevat onder meer bepalingen inzake verblijfsruimte, kledij, voedsel, tucht en veiligheidsmaatregelen. De basisregels hieromtrent zitten vervat in de wet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden (de zogenaamde Basiswet) en gelden voor alle verschillende categorieën gedetineerden met inbegrip van de in de gevangenis opgesloten geïnterneerden (Wittouck, Vander Laenen en Vander Beken, 2013). De *externe rechtspositie* regelt de mogelijkheden tot terugkeer uit vrijheidsberoving en de relatie tussen individu en samenleving en bevat vooral regelingen in verband met de invrijheidstelling. Voor gedetineerden zijn hiervoor de wetten van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie en houdende de oprichting van de strafuitvoeringsrechtbanken van toepassing. Voor de externe rechtspositie van opgesloten geïnterneerden geldt nog steeds de wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde seksuele strafbare feiten.

Deze toepassing van deze wetgeving ten aanzien van geïnterneerden die in de gevangenis verblijven, is het voorwerp van hevige kritiek en ligt sinds een aantal jaren onder vuur. Kern van de kritiek is dat geïnterneerden die in de gevangenis worden opgesloten hoofdzakelijk als wetsovertreder worden gezien (risico) en te weinig als zieke persoon die

recht heeft op een adequate behandeling (Hanouille, 2012). De situatie van geïnterneerden in de gevangenis is dan ook vaak schrijnend.

Ondertussen is ook duidelijk geworden dat het opsluiten van geïnterneerden in een gevangeniscontext waarin de mogelijkheden tot behandeling uiterst beperkt zijn, juridisch onhoudbaar is. De lijst van veroordelingen van België door het Europees Hof voor de Rechten van Mens (EHRM) en door Belgische rechtbanken voor het ontbreken van behandeling voor die groep geïnterneerden is ondertussen ellenlang. De veroordelingen worden ook steeds scherper en hebben niet alleen betrekking op het feit dat de opsluiting niet “wettig” is omdat onvoldoende behandeling wordt geboden (inbreuk artikel 5 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens - EVRM). Het Europees Hof stelt nu ook onomwonden dat de opsluiting van geïnterneerden in de Belgische gevangenissen in sommige gevallen een vorm van onmenselijke en vernederende behandeling uitmaakt (inbreuk artikel 3 van het EVRM). Een overzicht (zie daarover ook Van den Berge, 2012; Hanouille, 2013):

- Een eerste veroordeling van belang betrof Aerts tegen België (EHRM 30 juli 1998). Betrokkene was geïnterneerd in 1993 en “tijdelijk” opgesloten in de psychiatrische annex van de gevangenis van Lantin met de bedoeling om hem in de instelling van Paifve te plaatsen. Dat lukte evenwel niet en de psychiatrische annex was geen therapeutische omgeving waarin adequate psychiatrische opvolging mogelijk was. Het Hof besloot tot een schending van art. 5 §1 van het EVRM omdat zij oordeelde dat mensen die zwaar psychisch gestoord zijn enkel opgesloten kunnen worden in een kliniek of een instelling die hen kan behandelen. De gevangenissen kunnen dat niet.
- In De Schepper tegen België (EHRM 13 oktober 2009) werd geoordeeld dat de opsluiting van de betrokkene in de gevangenis zonder therapeutische begeleiding niet strijdig met was met artikel 5 §1 van het EVRM omdat de overheid voldoende inspanningen had gedaan om De Schepper te plaatsen. De Schepper was een gevaarlijke seksuele delinquent voor wie geen aangepaste inrichtingen in België bestaan.
- Bij de zaak De Donder en De Clippel tegen België (EHRM 6 december 2011) ging het om een persoon die omwille van zijn agressief gedrag weggestuurd was uit een psychiatrische voorziening, waarna het openbaar ministerie plaatsing in de psychiatrische annex van de gevangenis had gelast. Wegens plaatsgebrek belandde hij gewoon in de gevangenis zonder begeleiding of behandeling. Omwille van zijn agressief gedrag belandde hij in de strafcel. Nadien benam hij zich van het leven. Het EHRM achtte België verantwoordelijk voor de dood van de betrokkene en besloot tot een schending van het recht op leven (artikel 2 van het EVRM). Het geven van tuchtsancties aan geïnterneerden kon voor het Hof ook niet. Het Hof zag verder een

schending van artikel 5 §1 van het EVRM omdat de uitvoering van de internering niet wettig was want alleen uitvoerbaar in een gespecialiseerde psychiatrische annex van de gevangenis.

- In L.B. tegen België (EHRM 2 oktober 2012) ging het om een seksueel delinquent die tijdens de uitvoering van een gevangenisstraf geïnterneerd werd door de minister van Justitie. Hij verbleef zeven jaar “tijdelijk” in psychiatrische annexen van de gevangenissen van Gent en Merksplas omdat geen enkele instelling bereid bleek hem op te nemen. Het EHRM oordeelde dat een internering door de minister kan, maar vond wel een schending van artikel 5 §1 EVRM omdat de betrokkene geen therapie had gekregen. Het argument dat geen geschikte instelling kon worden gevonden en er dus sprake was van overmacht, werd door het EHRM niet langer aanvaard.
- Op 10 januari 2013 werd België driemaal door het EHRM veroordeeld. In Dufourt tegen. België werd gesteld dat een behandeling die bestaat uit sporadische consultaties in combinatie met medicatie niet voldoende is, zelfs niet wanneer de geestestoestand hierdoor verbeterd blijkt (schending artikel 5 van het EVRM). In Swennen tegen België vond het Hof dat dertien jaar opsluiting in een psychiatrische annex van een gevangenis zonder voldoende psychiatrische begeleiding een schending uitmaakt van artikel 5 van het EVRM, ook al zijn er (nog) geen aangepaste inrichtingen waar de betrokkene terecht kan. En in Claes tegen België besliste het Hof voor het eerst dat slechte detentieomstandigheden voor geïnterneerden in de psychiatrische annexen van de gevangenissen niet alleen een schending uitmaken van artikel 5 EVRM, maar voldoende ernstig zijn om als een onmenselijke behandeling te worden gekwalificeerd in de zin van artikel 3 EVRM.
- Op 9 januari 2014 werd België niet minder dan acht keer door het EHRM veroordeeld voor de wijze waarop zij omgaat met geïnterneerden in de gevangenis. Het ging om inbreuken op artikel 5 EVRM (Gelaude, Caryn, Van Meroye, Ouliki, Moreels, Saadouni, Plaisier) maar in één geval opnieuw ook op artikel 3 EVRM (Lankester).

6. Besluit

De strafrechtsbedeling is een instrument om te reageren op gedragingen die een gemeenschap voldoende ernstig vindt om ze met een straf of maatregel te sanctioneren. De verschillende componenten en functies van de strafrechtsbedeling organiseren zich om die gedragingen op te sporen, te onderzoeken, te beslissen of ze aan een rechter moeten worden voorgelegd, een oordeel te vellen en een sanctie op te leggen en deze beslissing op de een of andere manier uit te voeren. De machinerie van de strafrechtsbedeling draait evenwel niet steeds op dezelfde manier. De keuzemogelijkheden om de reactie op misdrijven in deze of gene richting te sturen en wetsovertreders zelfs gewoon uit het

systeem weg te leiden, zijn enorm. Het opleggen en uitvoeren van straffen en maatregelen is slechts een zeer klein onderdeel van de activiteit van het systeem.

In deze bijdrage werd aangetoond dat de interesse van de strafrechtsbedeling in wetsovertreders met een psychiatrische stoornis ook het gevolg is van keuzes die iets minder dan honderd jaar geleden werden gemaakt. Omwille van hun gevaarlijkheid zou de strafrechtsbedeling vanaf dan ook maatregelen (van onbepaalde duur zelfs) nemen tegen personen die bepaalde gedragingen hebben gesteld, maar geen schuld of verwijt treft. Deze keuze heeft verstrekkende gevolgen gehad die zich steeds meer laten gevoelen.

Wetsovertreders met een psychiatrische stoornis zijn “echte” wetsovertreders geworden waarbij, paradoxaal genoeg zelfs nog meer dan voor andere categorieën wetsovertreders, de machinerie van de strafrechtsbedeling nog volgens haar oud standaardrecept werkt en de betrokkenen tot het einde toe doorheen alle echelons stuurt. Alternatieve vormen van afhandeling en reactie worden, hoewel uiterst geschikt en zeker mogelijk, amper overwogen en toegepast voor deze groep.

Het resultaat daarvan is dat de strafrechtsbedeling deze groep wetsovertreders dermate dicht tegen zich heeft aangetrokken dat zij er niet in slaagt om op een adequate manier om te gaan met deze personen met een psychiatrische stoornis. De betrokkene is dermate gecriminaliseerd dat hij of zij nog amper plaats vindt in de voorzieningen buiten de gevangenis zodat hij blijft vastzitten in de catacomben van justitie. De veroordelingen van het EHRM voor het opsluiten van geïnterneerden in een gevangenis, bevestigen deze analyse en zouden de noodzaak aan remediëring op de allerhoogste plaats op de beleidsmatige agenda moeten plaatsen. Wellicht zullen de twee Forensische Psychiatrische centra op dat vlak in Vlaanderen enig soelaas brengen. Zolang wetsovertreders met een psychiatrische stoornis vooral als gevaar worden gezien en dan pas als zieke, zal het probleem geen echte oplossing krijgen en deze mensen geen adequate opvang en behandeling.

Deze bijdrage toont ook aan dat een aantal zaken nu al gerealiseerd zouden kunnen worden, binnen het huidige systeem. Er zijn genoeg aanknopingspunten en gronden om wetsovertreders met een psychiatrische stoornis aan de voordeur van de strafrechtsbedeling te kunnen doorsturen naar een zorgcircuit in plaats van hen eerst helemaal door een strafprocedure te sleuren en dan (vaak vruchteloos) proberen naar de zorg te oriënteren. En misschien is het wel helemaal zo gek niet om ons af te vragen of het geen tijd is om van gedachten te veranderen en terug te gaan naar een systeem waarbij wetsovertreders met een psychiatrische stoornis gewoon buiten de strafrechtsbedeling kunnen worden gehouden en in de eerste plaats als zieke mensen worden gezien.

Literatuur

Boers, A., Vandevelde, S., Soyez, V., De Smet, S. & Ting To, W. (2011). Het zorgaanbod voor geïnterneerden in België. *Panopticon*, 32(2), 17-38.

Casselman, J. (2000). Forensisch Psychiatrische Eenheden: nu of nooit! *Tijdschrift voor Klinische Psychologie*, 30(3), 148-152.

Casselman, J. (2004). Recente ontwikkelingen in verband met de opvang van geïnterneerden in Vlaanderen. In D. Van Daele & I. Van Welzenis (red.). *Actuele thema's uit het strafrecht en de criminologie* (pp. 77-88). Leuven: Universitaire Pers Leuven.

Cosyns, P. (2005). *Werkgroep Forensisch Psychiatrisch Zorgcircuit*. Syntheseverslag mei 2005, (ongepubliceerd rapport).

Damaška, M. (1973). Evidentiary barriers to conviction and two models of criminal procedure: a comparative study. *University of Pennsylvania Law Review*, 121(3), 506-589.

Damaška, M. (1986). *Two faces of justice and state authority*. New Haven: Yale University Press.

De Clercq, M. & Vander Laenen, F. (2013). Gebruik van testinstrumenten in psychiatrische deskundigenverslagen bij internering; een exploratief dossieronderzoek in het gerechtelijk arrondissement Gent. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 55(5), 337-347.

Dillen, C. (2009). De psychiatrisch-deskundigen in strafzaken: de apen van justitie? In W. Bruggeman, E. De Wree, J. Goethals, P. Ponsaers, P. Van Calster P., T. Vander Beken & G. Vermeulen (red.). *Van pionier tot onmisbaar. 30 jaar Panopticon* (pp. 202-207). Antwerpen-Apeldoorn: Maklu.

FOD Justitie (2013). Justitie in cijfers 2012. http://justitie.belgium.be/nl/publicaties/justitie_in_cijfers_2012.jsp (geconsulteerd op 7 juli 2014).

Foucault, M. (1978). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Pantheon.

Goethals, J. (1991). *Abnormaal en delinkwent. De geschiedenis en het functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*. Antwerpen: Kluwer.

Hanouille, K. (2012). Recht op behandeling van de geïnterneerde: evenwaardig met of ondergeschikt aan bescherming van de maatschappij. *Tijdschrift voor Strafrecht*, 13(4), 207-212.

Hanouille, K. (2013). Trieste primeur: Straatsburg veroordeelt België wegens onmenselijke behandeling van geïnterneerde. Rechtspraak Antwerpen, Brussel, Gent (RABG) 9(8), 460-464.

Jörg, N., Field, S. & Brants, C. (1995). Are inquisitorial and adversarial systems converging? In P. Fennel, C. Harding, N. Jörg & B. Swart (eds.). *Criminal Justice in Europe. A comparative study* (pp. 41-56). Oxford: Clarendon Press.

Smets, H., Verelst, R. & Vandenberghe, J. (2009). Geestesziek en gevaarlijk: gedwongen opname of internering. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 51(4), 217-225.

Van den Berge, Y. (2012). De behandeling van geïnterneerden: een "zorg" van lange duur. Safety first? Rechtspraak Antwerpen, Brussel, Gent (RABG) 8(8), 495-498.

Van den Berge, Y. (2011). Artikel 21 van de Wet Bescherming Maatschappij doorstaat nu ook de toets van het Grondwettelijk Hof. *Tijdschrift voor Strafrecht*, 12(4), 261-264.

Vanden Hende, M. (2005). *Ontgrendeld. Beschrijvend wetenschappelijk onderzoek naar geïnterneerden met een verstandelijke handicap en hun verblijf in de Vlaamse gevangenissen*. Gent: Academia Press.

Van den Wyngaert, C. (2011). *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen. 8e herziene uitgave*, Antwerpen-Apeldoorn: Maklu.

Vander Beken, T. (2013). De ziel en het doel van de Belgische strafrechtsbedeling : reflecties naar aanleiding van Salduz en de verruimde minnelijke schikking. *Cahiers Politiestudies*, 28(3), 251-261.

Vander Beken, T. & Vanhaelemeesch D. (2013). Juridische aspecten met betrekking tot internering. In S. Vandeveld, S. De Smet S., W. Vanderplasschen & W. Ting To (red.). *Oude uitdagingen, nieuwe kansen: over de behandeling van geïnterneerden* (pp. 17-27). Gent: Academia Press.

Vandeveld, S., Soyez, V., Vander Beken, T., De Smet, S., Boers, A. & Broeckaert, E. (2011). Mentally offenders in prison: the Belgian case. *International Journal of Law and Psychiatry*, 34(1), 34-71.

Weis, K. (2011). Rechten 'geïnterneerde veroordeelden' moeten op de kaart gezet worden. *Ad Rem*, 10(2), 31-37.

Wittouck, S., Vander Laenen, F. & Vander Beken T. (2013). Tucht en gedetineerden met een psychiatrische problematiek, *Panopticon*, 34(3), 209-214.